

Світлана Внучко, к. політ. н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Svitlana Vnuchko, PhD in political science

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON WORLD POLITICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Globalization is one of the most studied concepts in various fields of scientific knowledge, but solid conceptual system of views about understanding of nature, character and impact of globalization on economic and political processes was not formed yet. The analysis of characteristics of modern globalization demonstrates the interrelatedness of all major components of globalization: global economy, international policy, world information space, socio-economic and humanitarian development of the mankind. The article generalizes scientific and theoretical approaches of the study of the nature of globalization, analyzes the causes and consequences of globalization for economic and political spheres of society. In this research the basic aspects of interaction between political and economic sphere as a result of modern globalization were investigated.

Key words: globalization, politics, regionalization, international relations, international political process.

Постановка проблеми. Глобалізація являє собою багатоаспектний процес, який привертає протягом останніх років усе більшу увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зацікавленість питаннями глобалізації виникає в останні десятиріччя минулого століття і була зумовлена глибокими структурними і функціональними змінами, які охопили всі сфери життєдіяльності людини і світової спільноти в цілому. Сьогодні глобалізацію розглядають не тільки як соціальний, культурний, але й як економічний та політичний феномен. Потрібно розрізняти економічні, фінансові, технологічні, політичні, інформаційні та інші процеси глобалізації, які мають різні механізми своєї реалізації і розвитку. Ці процеси відбуваються з різною швидкістю в різних регіонах і в різних соціальних прошарках, породжуючи протиріччя. Багатоаспектність глобалізації як політико-економічного феномену в свою чергу породжує велику кількість підходів до аналізу процесів глобалізації, визначення її складових, оцінки проявів та наслідків для політичного розвитку світу, до основних з яких слід віднести: «вестернізацію», глокалізацію, глоболіцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми глобалізації досліджували, як закордонні, так вітчизняні науковці, а саме: П. Бубенко, Р. Войтович, Н. Гаджіїв, Ю. Древаль, О.Коппель, І. Коноваленко, А. Панарин, Е. Тоффлер, А. Уткін, Ф. Фукуяма, Ю. Яковець та багато інших. Однак, незважаючи на ґрунтовне вивчення вченими сутності, проявів, процесів й тенденцій глобалізації, ще й досі не досягнуто спільної думки щодо дефініції глобалізації як наукового поняття, різняться підходи до оцінки самого поняття та наслідків глобалізації, визначення впливу глобалізації як загальносвітової тенденції на розвиток соціально-політичних процесів.

Метою статті є аналіз сутності, тенденцій, наслідків глобалізації та дослідження їх впливу на економічний та політичний розвиток світу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зміст категорії глобалізація є однією з найактуальніших тем дискусій серед дослідників. Дискурс ведеться навколо таких питань як час виникнення, сутність, тенденції, наслідки глобалізації тощо. Існуюча полісемантичність поглядів виникає в результаті тлумачення цього феномену з позицій соціально-політичного, соціально-економічного, соціально-культурного ракурсів.

Соціально-політичний аспект полягає в конституційних змінах, які відбуваються в багатьох країнах світу. Полюси влади переміщуються від національних держав до транснаціональних корпорацій (ТНК), транснаціональних банків (ТНБ), міжнародних міждержавних організацій. Такі зрушення впливають на зміну значення та ролі суверенітету національних урядів, роблять їх залежними від зовнішніх акторів глобального суспільства. Глобальна політика змінює традиційне

уявлення про відмінності між внутрішньою і зовнішньою, внутрішньою і міжнародною політикою. Зросла кількість чинників, що визначають світову політику. Очевидним стало менш виражене домінування тих або інших окремих аспектів (військових, просторово-географічних, економічних). Розгорнувся процес диверсифікації інтересів держав і недержавних акторів світової політики. У зв'язку із скороченням можливостей використання традиційних силових потенціалів розвивається, за виразом Дж. Ная, «ентропія сили» великих держав.

Під впливом усіх цих процесів у сучасному світі відбувається активне переосмислення параметрів гегемонії і геополітичної потужності. Сформувалася досить завершена планетарна картографія, були створені технічні можливості глобальної влади (миттєвий зв'язок, регулярні планетарні комунікації), з виходом на світову арену регіонів (США, Росія, Японія), що знаходяться за межами Західної Європи, почалася «постєвропейська ера» світової політики.

Соціально-економічний аспект виражається в експансії окремих країн (США) чи об'єднань країн (ЄС) чи груп країн (наприклад, G-8) на світові та національні ринки зі своїми товарами, правилами торгівлі, стандартами тощо. Це виражається у тому, що «майже половина споживаних у світі товарів та послуг повністю або частково створюється за межами тих країн, де вони споживаються. Взаємозалежність більшості національних економік перетворює їх з більш-менш автономних господарських структур в складові елементи глобального господарського організму»¹.

Соціально-культурний аспект полягає у пропагуванні західних стандартів споживання й відповідно норм та цінностей. Наприклад, у кіноіндустрії на фільми виробництва США регулярно доводиться близько 85% кіноаудиторії світу. Переважання в світі американських фільмів - це тільки одна сторона поширення західної споживчої культури. Нові технології супутникового зв'язку стали потужним засобом розширення глобальних контактів і сприяли створенню такої глобальної мережі масової інформації, як CNN та ін. Структура споживання тепер носить глобальний характер. Дослідження ринку виявили «глобальну еліту» – світовий «середній клас», який демонструє однаковий стиль споживання, віддаючи перевагу «глобальним брендам»².

Сам термін «глобалізація» став розроблятися в кінці 1980-х років. У сучасному значенні термін «глобалізація» пов'язують з ім'ям американського дослідника Т. Левітта, який у статті «Глобалізація ринків», опублікованій у журналі «Гарвард бізнес ревію» у 1983 р., позначив ним феномен злиття ринків окремих продуктів, які виробляються великими багатонаціональними корпораціями³. Розповсюдження термін отримав завдяки американському соціологу представнику класичної школи глобалізації Р. Робертсону, який у 1985р. представив тлумачення поняття глобалізація (globalization), а в 1992р. виклав основи своєї концепції в окремій книзі «Глобалізація: соціальна теорія та глобальна культура». Автор визначив розвиток глобалізації як двоєдиний процес перетворення загального в окреме і перетворення окремого в загальне⁴.

За визначенням українських дослідників О.А. Коппель, О.С. Пархомчука глобалізація – це процес інтенсифікації взаємозв'язків між різними формами організації суспільного життя, що призводить до стану взаємозалежності між компонентами системи взаємозв'язків⁵.

Б. Баді виділяє три виміри поняття глобалізація: *гомогенізацію світу* (життя за єдиними принципами, прихильність єдиним цінностям, дотримання єдиних звичаїв і норм поведінки, прагнення все універсалізувати); *зростаючу взаємозалежність* (поява нових акторів загальнопланетарної сцени - глобальних фірм і корпорацій, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських і банківських структур, які взаємодіють на рівних підставах не тільки між собою, але і з державами, ще недавно монополізували всю сферу міжнародних відносин), особливо виділяє *глобалізацію як історичний процес*, що розвивається протягом багатьох століть⁶.

¹ Шишков, Ю.В. (2001). *Інтеграційні процеси одразу на порозі XXI сторіччя*. Москва: НП «III тисячоліття».

² Доклад о развитии человека (2004). *Культурная свобода в современном многообразном мире*. Москва: Изд. "Весьмир", 65.

³ Levitt, T. (1983). *The Globalization of Markets*. Harvard Business Review.

⁴ Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage Publications Ltd.

⁵ Коппель, О.А., Пархомчук, О.С. (2008). *Глобалістика як нова інтегральна наука про сучасний світ. Міжнародні системи і глобальний розвиток*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».

⁶ Badie, V. (1995). *Lafindesterritoires. Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*. Paris: Fayard.

Загалом, у визначенні терміну «глобалізація» можна виокремити чотири основних підходи.

По-перше, тлумачення глобалізації як процесу зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети.

По-друге, глобалізація визначається як процес поширення на всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо.

По-третє, під глобалізацією мається на увазі виникнення спільних для світового співтовариства проблем, зокрема, економічних, політичних, мілітарних, екологічних та ін.

Нарешті, *по-четверте*, глобалізація трактується як процес зростання спільних вселюдських інтересів у всіх сферах людського буття, породжуваних збільшенням взаємозв'язків та взаємозалежності країн і народів.

А. Коппель та О.С. Пархомчук виокремлюють наступні виміри розуміння глобалізації.

Перший – розуміння глобалізації як історичного процесу, що відбувається постійно, зміст якого полягає у формуванні єдиного світового простору, цивілізаційної трансформації людства. В історії розвитку людства постійно спостерігається тенденція до розширення простору, на якому відбувається інтенсивна взаємодія та структурування міжнародних відносин.

Другий – універсалізація (посилення рис загальності) і гомогенізація (рух до однорідної розбудови) світу, розуміння глобалізації, яке датується приблизно 60-70-ми рр. ХХ ст., коли висловлювалися прогнози щодо глобального селища і всесвітнього уряду.

Третій вимір – відкритість національних кордонів. Глобалізацію розглядають як процес, внаслідок якого все більш прозорими стають кордони національних держав в різних галузях – економіці, політиці, культурі, соціальній взаємодії тощо. Кордони національних держав спочатку стають відкритими в сфері економічних відносин, про що свідчить діяльність транснаціональних корпорацій, одних з головних провідників економічної глобалізації. Але процес глобалізації невірно розуміти лише як власне економічну взаємодію національних співтовариств – в ньому чітко простежуються, а в деяких відносинах домінують політичні та соціальні аспекти¹.

Таким чином, основні джерела розбіжностей між представниками окремих наукових шкіл дослідження глобалізації зводяться до визначення загальної концепції глобалізації; її причин, періодизації, наслідків, впливу та шляхів подальшого розвитку. Наявність багатьох визначень поняття «глобалізація» свідчить не тільки про залежність їх змісту від контексту використання, але й про відсутність консенсусу відносно його змісту та неоднозначності його розуміння різними науковими школами.

Загальноновизнано, що глобалізація кардинально змінила політичні, соціальні й економічні відносини між країнами і народами, структуру світової економіки, саму картину сучасного світу. Зокрема, посилились лібералізаційні процеси на різних рівнях, нового значення у міжнародних економічних відносинах набула інтеграція. А лібералізація й інтеграція, у свою чергу, логічно призвели до такого явища, як регіоналізація і регіоналізм.

Важливим елементом аналізу процесу глобалізації є розгляд її як багаторівневої, ієрархічної системи. *Світовий рівень глобалізації* визначається зростаючою економічною взаємозалежністю країн і регіонів, переплетінням їхніх господарських комплексів та економічних систем. *Глобалізація на рівні окремої країни* характеризується такими показниками, як відкритість економіки, частка зовнішньоторговельного обороту чи експорту у ВВП, обсяг зарубіжних інвестиційних потоків, міжнародних платежів та ін. *Галузевий зріз глобалізації* найкращим чином ілюструється співвідношенням обсягів зустрічної внутрішньогалузевої торгівлі до світового виробництва галузі, відповідним показником у сфері інвестицій, а також коефіцієнтом спеціалізації галузі, розрахованим на основі співвідношення національних і міжнародних експортних квот галузі. Нарешті, *глобалізація на рівні компанії* залежить від того, наскільки ефективно вона диверсифікувала свої надходження та розмістила свої активи в різних країнах з метою збільшення експорту товарів і послуг та використання місцевих переваг, пов'язаних з ширшим доступом до природних ресурсів та відносно дешевої робочої сили. Ступінь глобалізації компанії не в останню чергу визначається такими показниками, як міжнародне розосередження надходжень від продажів та головних активів, внутрішньофірмова торгівля та відповідні технологічні трансфери.

¹ Коппель, О.А., Пархомчук, О.С. (2008). *Глобалістика як нова інтегральна наука про сучасний світ. Міжнародні системи і глобальний розвиток*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».

У сучасному світі глобалізація має домінуючий вплив на розвиток будь-якої держави. З одного боку, через розповсюдження інновацій у сфері технологій і менеджменту, активний обмін товарами, послугами, інвестиціями вона сприяє підвищенню ефективності функціонування національних економік, а з іншого – посилює нерівномірність, асинхронність та диспропорційність розвитку.

Позитивне значення глобалізації важко переоцінити: примножуються можливості людства, більш повно враховуються всі сторони його життєдіяльності, створюються умови для гармонізації. Глобалізація світової економіки створює серйозну основу вирішення загальних проблем людства.

Як позитивні наслідки (переваги) глобалізаційних процесів у політичній та економічній сферах можна назвати:

1. Глобалізація сприяє поглибленню спеціалізації і міжнародного поділу праці. У її умовах ефективніше розподіляються засоби і ресурси, що сприяє підвищенню середнього рівня життя і розширенню життєвих перспектив населення (при нижчих для нього витратах).

2. Важливою перевагою глобалізаційних процесів є економія на масштабах виробництва, що потенційно може призвести до скорочення витрат і зниження цін, а, отже, до економічного зростання.

3. Переваги глобалізації пов'язані також із виграшем від вільної торгівлі на взаємовигідній основі, що задовольняє всі сторони.

4. Глобалізація, підсилюючи конкуренцію, стимулює подальший розвиток нових технологій і розповсюдження їх серед країн. У її умовах темпи зростання прямих інвестицій набагато перевершують темпи зростання світової торгівлі, що є найважливішим чинником в трансфері промислових технологій, утворенні ТНК, що безпосередньо діють на національні економіки.

5. Глобалізація сприяє загостренню міжнародної конкуренції. Часом стверджується, що глобалізація веде до досконалої конкуренції. Але, мова швидше повинна йти про нові конкурентні сфери і про жорсткіше суперництво на традиційних ринках, яке стає не під силу окремії державі або корпорації. Адже до внутрішніх конкурентів приєднуються необмежені в діях сильні зовнішні. Глобалізаційні процеси в світовій економіці вигідні, перш за все, споживачам, оскільки конкуренція дає їм можливість вибору і знижує ціни.

6. Глобалізація може привести до підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні і розповсюдженні передових технологій, а також конкурентного тиску на користь безперервного впровадження інновацій у світовому масштабі.

7. Глобалізація дає країнам можливість мобілізувати значний об'єм фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати ширший фінансовий інструментарій на збільшеній кількості ринків.

8. Глобалізація створює серйозну основу для вирішення загальних проблем людства, в першу чергу, політичних та екологічних, що обумовлено об'єднанням зусиль світової спільноти, консолідацією ресурсів, координацією дій в різних сферах.

Кінцевим результатом глобалізації, як сподіваються багато фахівців, повинно стати загальне підвищення добробуту в світі.

Прихильники глобалізації вважають, що глобалізація, зумовлена доцентровими тенденціями світових інтеграційних процесів, покликана консолідувати планетарне співтовариство на ґрунті єдиного в глобальному масштабі економічного простору. В геометричній прогресії всеохоплююча економічна інтеграція на даний час формує єдину транснаціональну систему господарства – глобальний економічний моноліт. Процес інтернаціоналізації виробництва настільки втягує народи, країни, регіони у єдиний світовий мегасоціум, що це нівелює в майбутньому суть і образ національно-державних утворень. Державні структури з часом почнуть розчинятися, їх військово-політичні можливості – самоліквідуються, а міждержавні кордони – зруйнуються. Загальна економічна інтеграція, усуваючи міжнаціональні бар'єри, руйнуючи міждержавні кордони, розчиняючи власне самі національно-державні утворення, об'єктивно покликана трансформувати ці утворення в єдину, цілісну, неподільну міжнаціональну спільність – глобальний соціомоноліт – з єдиним наднаціональним центром координації, управління, контролю.

Сучасна глобалізація і сама глобальність є фрагментарними як за методами, способам пізнання, так і за різноманітними іпостасями цивілізаційного процесу. Кожному напряму історичного процесу і соціально-політичної діяльності притаманні власний ступінь, рівень просування. Так, Е. Азроянц пропонує перелік параметрів, що диференціюють глобалізацію за

напрямами діяльності, в межах яких можливо давати оцінку ступеню інтеграції історичного суб'єкту в метапростір. У числі таких параметрів він виокремлює наступні: природний, економічний, політичний, технологічний, культурний, комунікаційний, демографічний¹.

Однак, незважаючи на зміну суті та методів економічної взаємодії, які виникають у результаті розвитку глобалізаційних процесів, сьогодні центральними дійовими особами глобалізації залишаються уряди національних держав. На відміну від недержавних структур, вони є інституалізованими учасниками політичних відносин та мають легітимну владу. Глобалізація не лише визначає можливості діяльності держави, значною мірою вона здійснюється за допомогою державної економічної політики². Адже, саме держави відкривають свій економічний простір, допускаючи для участі у ньому ТНК, ТНБ та інші організації, провадять політику приватизації державних підприємств, усуваються від регулювання національних ринків, створюючи тим самим умови для посилення глобалізаційних процесів. І

Як зазначає І. Куян, сучасні глобалізаційні процеси зумовлюють зменшення впливу держави та її ролі в економічній сфері. Закони ринку не сумісні з адміністративними методами управління. Проте це не означає, що держава не мусить використовувати ці та інші методи (наприклад, державний контроль над природними ресурсами й ключовими галузями економіки, захист внутрішнього ринку та національного товаровиробника, запобігання фінансовим спекуляціям тощо) й позбавляється своїх функцій у цій сфері. Свідченням цього є сучасна фінансова криза, що охоплює дедалі більше країн. За цих умов економічні суб'єкти та громадяни різних держав пов'язують сподівання на краще саме з діяльністю національних урядів. В історії таких прикладів достатньо. Це і «новий курс Рузвельта», і політика Аденауера в повоєнній Німеччині тощо³.

Сьогодні практично неможливо уникнути залучення до глобалізаційних процесів. Внаслідок цього політичну та економічну політику держави треба формувати відповідно до факторів розвитку глобалізації, аби знешкодити можливі негативні наслідки та максимізувати вигоди від процесу глобалізації. Кожна держава, в більшій чи меншій мірі, намагається поступово інтегруватися до міжнародних організацій та ринків і саме тому наслідки глобалізаційних процесів стають дедалі відчутнішими для економік світового співтовариства.

Глобалізація дає національній державі шанс на оновлення й економічне зростання завдяки припливу інвестицій, стимулюванню конкуренції тощо. Однак використання цього шансу значною мірою залежить від якості державної політики в цій сфері, створення правових засад для неї та ефективності її реалізації для захисту національних інтересів держави.

Тому аналіз цього світового процесу має не лише теоретичне, але і практичне, надзвичайно важливе значення для політичного та економічного розвитку.

References

1. Azrojanc, E.H. A. (2002). *Globalizacija: katastrofa ili put' k razvitiju? Sovremennye tendencii mirovogo razvitija i politicheskie ambicii*. Moskva: Izdatel'skij dom «Novyj vek».
2. Doklad o razvitii cheloveka (2004). *Kul'turnaja svoboda v sovremenom mnogoobraznom mire*. Moskva: Izd. "Ves'mir".
3. Koppel', O. A., Parkhomchuk, O. S. (2008). *Globalistika jak nova integral'na nauka pro suchasnij svit. Mizhnarodni sistemi i global'nij rozvitok*. Kiiv: VidavnicHO-poligraficHnij centr «Kiivs'kij universitet».
4. Kujan, I. (2009). Chi poslabljue globalizacija suverenitet nacional'nikh derzhav? *Viche, 12*.
5. Nacional'noe gosudarstvo v uslovijakh globalizacii. Gosudarstvennaja sluzhba zarubezhom (2004). *Referativnyj bjulleten', 3 (53)*. Moskva: Izdatel'stvo RAGS.
6. Shishkov, Ju. V. (2001). *Integracijni procesi odrazu na porozi XXI storichchja*. Moskva: NP «III tisjacholittja».
7. Badie, B. (1995). *Lafindesterritoires. Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*. Paris: Fayard.
8. Levitt, T. (1983). *The Globalization of Markets*. Harvard Business Review.
9. Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage Publications Ltd.

¹ Азроянц, Э.А. (2002). *Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции*. Москва: Издательский дом «Новый век».

² Национальное государство в условиях глобализации. Государственная служба зарубежом (2004). *Реферативный бюллетень, 3 (53)*. Москва: Издательство РАГС, 185.

³ Куян, І. (2009). Чи послаблює глобалізація суверенітет національних держав? *Віче, 12*.